

בירורים וספקות בענין פקוח נפש בשבת וביום הכיפורים – שו"ת*

ב"ה ג' מנ"א תשל"א

שלום רב למע"כ הגאון הגדול האמתי פאה"ד
והדרו וכו' כקש"ת מו"ה שלמה זלמן שליט"א
אויערבך

אחדשכה"ג, ראיתי את מאמרו "בירורים
וספקות בענין פקוח נפש דוחה שבת" בירחון מורי'
סיון-תמוז תשל"א, ועלו ברעיוני איזה הערות והנני
בזה להציגם לפני כה"ג.

א) בדבר מה שכתב וז"ל: אין חייבין מעיקר
הדין לעשות מעשה שיש בו טורח גדול כדי למנוע
את הצורך בחילול שבת שעלול להיות בשביל פקוח
נפש, ולפיכך מותר להרתיח מיט לתה או להדליק
אור בשביל חשיב"ס, אף אם אצל שכנו ישנם מיט
חמים מוכנים או מנורה דלוקה, אלא שמסירתם
בשביל החולה תגרום לשכן צער וטבל, כגון ששכנו
ישן ויש צורך להעיר אותו, וכן אין האחיות שכבית
החולים חייבות למסור את האוכל שלהן בשבת כדי
למנוע כישול בעבור חולים שמובאים לביה"ח ללא
הודעה מראש ואין אוכל מוכן להם, עכ"ל, וכן כתב
שם שמותר לכל אדם לטלפן לאמבולנס ע"מ
להעביר חשיב"ס לביה"ח ואין הוא חייב להטריד
את שכנו שומר השבת שיש לו מכונית ע"מ להסיע
את החולה אם יצטרך הלה להשאר מנותק מבני
ביתו כמשך כל השבת או אם יצטרך לקום משנתו
בשביל נסיעה כזאת, עכ"ל. הנה לפענ"ד יש לעיין
בזה הרבה, ועי' בב"י יו"ד סי' קצ"ה שהביא מת'
הרמב"ן סי' קכ"ז לענין לבעל למשש דופק אשתו
נדה חולה, דאם החולי מסוכן ואין שם רופאים
דשרי משום פקוח נפש, וכן הוא שם ביו"ד סי'

קצ"ה סעיף י"ז ברמ"א ע"ש. ומבואר דאם יש
רופאים אחרים בעיר אם אין רק בהמתנה משום
סכנה יש להטריח ולהביא רופא אחר, ועי' שם בגוף
ת' הרשב"א המיוחסות להרמב"ן סי' קכ"ז שכתב
וז"ל: ועוד שהרי יש בעיר כמותו ואפשר על ידי
אותו אחר ובמקום שיש היתר ואיסור אין מאכילין
האדם דבר אסור ואפילו בשל דבריהם, דאטו מי
שיש לו יין נסך בתוך ביתו ויין כשר נמכר בעיר מי
גימא דנותן לו יין נסך מפני שהוא מזומן לו יותר,
הא ודאי לא, ואפילו בחולה שיש בו סכנה בכיוצא
בזה אין מתירין בלא אומדנא דחולה אומדנא בעי
אא"כ דבר ברור הוא שהוא מסוכן לאותו דבר אם
לא ניתן לו מיד וכו', עכ"ל. ומבואר בפ"י מדבריו
דאם אפשר לשהות קצת ואין באותה שהי' משום
סכנה צריכין ללכת ולטרוח ולקנות ולהביא מן
ההיתר. ועי' כעיי"ז בת' הרשב"א ח"ג סי' רי"ד הובא
בב"י יו"ד סוף סי' קל"ד וז"ל: ועוד דאפי' תדין כל
הקדחות כשעת סכנה, אין אומרים שהותרו וכו' אלא
דחויים הם אצלו וכל שאפשר להביא לו מן ההיתר
אין נותנים מן האיסור והרי חולה זה אינו מסוכן אם
אינו משקהו אותו משקה לשעתו וכו', עכ"ל. וזהו
הדין שכתב הרמ"א ביו"ד סוף סי' קנ"ה ואין מתירין
שום דבר איסור לחולה אם יוכל לעשות הרפואה
בהיתר כמו באיסור אע"פ שצריך לשהות קצת קודם
שימצא ההיתר מאחר שאין סכנה בדבר, ע"כ, ועי'
בביאור הגר"א שם שפי' דהרמ"א איירי בחולה
מסוכן, וכונת הרמ"א היא מאחר שאין סכנה בדבר
כמה שממתין, וע"ש שכתב שכן הוא גם לענין
פקו"ג בשבת, ועי' כן בשו"ע הרב זצ"ל סי' שכ"ח

* מתוך אמרי צבי, חלק ב', סי' קמט-קנ, בהסכמתו האדיבה של בן המחבר.

לאחרונה שמעתי על רבנים הממליצים להחדיר צינור אינפוזיה לורידי חושיב"ס בערב יום כיפור כדי להמנע מלהיזקק להיתר שתיה ביוהכ"פ. מן הראוי לציין כי לדעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, לא רק שאין חובה או הידור בהחדרת אינפוזיה בכה"ג, אלא אף איסור יש בדבר. כך שמעתי ממנו בע"פ, וכן משמע מדבריו להלן עמ' 8, ד"ה ובנוגע. יתר על כן, יש חשש לניתוק צינור האינפוזיה ממקומו מבלי משים. דימום שמתרחש אז ללא השגחה, עלול כשלעצמו לסכן את חיי החולה באופן ממשי.
-- הרב מרדכי הלפרין.

אמרי

סימן קמט

צבי

רסט

סעיף י"ג ח"ל: אבל במקום שאפשר לעשות לו הרפואה מיד בלי חילול שבת אלא שיצטרכו לשהות שעה מועטת לא יחללו כדי לעשותה תומ"י בלי שום שיהוי כלל אם הוא בעניין שאין חשש סכנה כלל בשהוי מועט זה, לפי שהשבת דחוי היא אצל פקו"נ ולא הותרה לגמרי, וכל שאפשר להצילו בלא חילול שבת אינה נדחית בשבילו, ע"ש, ונראה דזוהי גם כוונת המשנה ברורה בסי' שכ"ח ס"ק ל"ה, ובחנם תמה עליו הדר"ג בהמשך מאמרו.

(ב) בהמשך מאמרו כתב הדר"ג וז"ל: גם לא שמענו על מי שאסור לו לצום ביוהכ"פ שיתחייב להוציא ממון עבור הזנה מלאכותית דרך הורידים כדי להמנע מלאכול ולשתות ביוהכ"פ, עכ"ל. הנה עיין כעיי"ז בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' קכ"ג כמה שעושים הרופאים חוקני מזון דרך המעים ויכולים לחיות בהם גם כמה שבועות, והעלה שם דלכ"ע אין זה בגדר אכילה ושתי' כלל, אך כתב דמ"מ בודאי אין לסגף חולה הצריך לאכול ביוה"כ אפי' רק פחות מכשיעור ולזונו בחוקני מזון משום דחיותו של אדם מן הדם כי הדם הוא הנפש ובכה"ג שאינו מתעכל הוא בכלל עינוי נפש ויוכל לבא לידי סכ"נ, ע"ש. והנה המהרש"ם לא דן בכלל מהטעם שכתב הדר"ג והיינו שאין לזונו בחוקני מזון משום דלא שמענו שיתחייב להוציא ממון לרופאים שיעשו חוקני מזון דרך המעים כדי להמנע מלאכול ביוה"כ, אלא כתב טעם אחר שאין לעשות כן, ולענ"ד בנוגע לענין הזנה בלתי טבעית דרך המעים או הורידים אולי י"ל בפשוט דאם הותר לחולה שיש בו סכנה לאכול ביוה"כ אין לו לחפש דרכים בלתי טבעיות שהומצאו ע"י המצאות חדשות כדי להמנע מאכילה, ואין זה דומה כלל לנ"ד בפקו"נ בשבת דבזה כשאפשר להמנע מחילול שבת ולהגיש להחולה אותו הדבר ע"י הסרדת השכן או ע"י הוצאות ממון י"ל דאין לחלל שבת בכגון דא. **אגב** יש להעיר, דלא מצינו בשו"ע שבחולה מסוכן שצריך לאכול ביוה"כ, שאם אפשר שיאכל

שלא כדרך אכילה, אך בשו"ת חת"ס ח"ו סי' כ"ג שדן בעידן ריתחא מגיפת החולירע ר"ל, דאם הרופאים הזהירו לא לצום ביו"כ כתב שם דהרופאים ישערו כמה שיעור לגימה שצריך האדם שיתחזק גופו וינצל מס' סכנה באותו שיעור קאפע או טע או מרק ישתה פחות פחות מכשיעור מלא לוגמיו וישהה בין שתי' לשתי' כא"פ וכו', וסיים שם דאם הי' אפשר שלא כדרך אכילתן הי' טפי עדיף וכו', ע"ש. אולם בגוף הדבר דשלכר"א ביו"כ כבר ידוע שיטת השאג"א סי' ע"ו דביוהכ"פ חייב אפי' שלכר"א, ועי' בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ד ח"א סי' נ"ה שחולק עליו והאריך בזה, וע"ש בח"ב סוף סי' קמ"ח, ועי' בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' קכ"ד בזה.

(ג) בהמשך מאמרו שם כתב הדר"ג, שכנים הדברים שהובאו בס' שמירת שבת כהלכתה בריש פכ"ו שגם "חולה שאב"ס מותר לו ללכת בשבת לרופא מחלל שבת גם אם הוא יודע שהרופא יכתוב לו מירשם" באופן שאי אפשר למחות ולהניא את הרופא מלחלל שבת, וכתב הדר"ג שם וז"ל: כמו שכל תובע מחייב את הנתבע בשבועה אפי' בחנוני על פנקסו שאחד מהם ודאי נשבע על שקר ואפי"ה אין הבעה"ב עובר בלפני עור, וע"כ דבכה"ג שהוא עושה כדין לתבוע מה שמגיע לו אין צריך כלל להתחשב בזה שמכשיל וגורם את חכירו בשבועת שקר וכדומה, ולפי"ז יתכן דהואיל ומאן דכאיב לי' כאיבא וכו' ולכן כאן שהחולה עושה כדין לדרוש מהרופא רפואתו אינו חייב כלל להתחשב בזה שהרופא ממית א"ע ועובר ללא שום צורך על איסורי תורה ואין החולה עובר כלל בלאו של לפ"ע וכו', עכ"ל. והנה מה שהזכיר הדר"ג את החנוני על פנקסו, כלל לא הבנתי, דאיזה לפ"ע יכול להיות על הבעה"ב, הרי הוא אינו עושה שום פעולה דלא הוא התובע שם, אך גם מה שדימה הדר"ג לכל תובע שמחייב את הנתבע בשבועה, וע"כ דבכה"ג שהוא עושה כדין לתבוע מה שמגיע לו אין צריך כלל

רע

אמרי

סימן קג

צבי

להתחשב בזה שמכשיל וגורם את חבירו בשבועת שקר וכד', וכמו"כ בחשאב"ס שהוא עושה כדין לדרוש מהרופא את רפואתו אינו חייב כלל להתחשב בזה שהרופא יעבור ויכתוב לו מירשם, הנה לפענ"ד לא הבנתי דאם מדמה הדר"ג לשם הלא אפ"י אם אין בתובע המחייב את הנתבע בשבועה משום לפ"ע ממש, אבל בודאי שצריך להתחשב בזה שמכשיל וגורם את חבירו בשבועת שקר, וגמ' מפורשת היא בשבועות דף ל"ט ע"ב, וע"ש ברש"י ד"ה חלה, וע"ש גם בדף מ"ז ע"ב ובתוד"ה חלה, ונפסק הדין בחו"מ סי' פ"ז סעיף כ' אם אמר הריני נשבע וחבירו תובע העומדים שם אומרים זל"ו טורו נא מעל אהלי הרשעים האלה, וע"י בסמ"ע סקס"א דכיון שזה רואה שהוא מוכן לישבע ה"ל להשוות עמו באופן שלא יגרום שהשבועה תצא מפיו של זה על ידו וכו', ע"ש, ועי'

מש"כ בזה בשו"ת דברי חיים ח"ב חו"מ סי' ח', ועי' גם בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ד ח"א סוף סי' כ"ג, וכמו"כ י"ל כאן דאין לחשאב"ס ללכת בשבת לרופא כשיודע שהרופא יכתוב לו מירשם. וי"ל עוד, דכאן יש גם משום לפ"ע ממש, דהנה בדברי חיים שם הביא שראה באיזה תשובה שמקשה והא המשביע עובר על לפני עור, ותירץ דקודם שנשבע אוקמי אחזקה דמסתמא לא ישבע ולאחר שעבר ונשבע מה יעשה המשביע, ע"ש. והנה כאן כשהמדובר הוא ברופא המוחזק למחלל שבת והחולה יודע שהרופא יכתוב לו מירשם י"ל שיש בזה משום לפ"ע ממש.

כ"ד ידידושת, ונוכה לראות בנתמת ציון וירושלים בביאת גוא"צ בב"א.

צבי דומב הרב דפה הנ"ל

בעמח"ס אמרי צבי על ס' הפרנס

סימן קג

הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל

תשובה בענין הנ"ל

לשכור לה משרתת שתשמשה, משא"כ באחרים נלענ"ד דאם נמצא בבית החולה מאכל אסור אע"ג דיכולים לקנות בשוק מאכל מותר מ"מ אין אחרים חייבין להפסיד ממון משלהם [אם לא יהי' להם אח"כ ממי לגבות] כדי לקנות מאכל כשר [אי לאו משום טעמא דהחולה קץ נפשו במאכלות אסורות]. כיון דעל אחרים רק חובת הצלה הוא דחייל עלייהו וחייבים גם לבזבז ממון חומש או יותר ולשכור אחרים כדי להצילו אבל אין חייבין כלל מעיקר הדין להוציא ממון כדי להמנע מאיסור הנעשה כהיתר משום פקו"נ, וכמו שהבאתי מהרמ"א ביו"ד סי'

ב"ה. יצו ד' ברכה וכ"ט סלה למע"כ הגאון וכו' מוה"ר צבי דומב שליט"א רב דמתא הוד-השרון. אחרי מבוא הברכה בכבוד ויקר כיאות לקתתי לי מועד ועיינתי בדבריו הישרים הנאמרים בטו"ט ודעת, ורושם אני בזה את אשר נלענ"ד להעיר. מבואר בדברינו בד"ה הרי, שיש חילוק בין בעל לאחר, דכיון שבעל חייב ברפואת אשתו הרי הוא מתחייב מיד גם להוציא ממון עבור רפואתה ולכן אסור למשש דופק של אשתו נדה חולה אם אפשר ע"י אחר אפילו בשכר, וכמו"ש בדר"ת סי' קצ"ה ס"ק נ"ג מהגאון ר"ח פלאגי זצ"ל דחייב

אמרי

סימן קנ

צבי

רעא

שע"ד ס"ד דכהן מטמא עצמו למת מצוה אף אם מוצא אחרים שיקברוהו בשכר. ומ"מ נראה שגם הבעל אינו חייב בכך אלא במקום שיש רופאים שפרנסתם בכך וניחא להו בהכי דאז צריך שפיר להוציא ממון ולשכור אותם וגם חייב להעיר אותם משנתם וכדומה, אבל להעיר את שכנו הקרוב לו משנתו שפיר נלענ"ד דאינו חייב בכך וכדאמרן. מפני שלגבי השכן אין זה חשיב כלל צורך של הצלת נפשות כי אם הצלה מאיסור הנעשה בהיתר מחמת פקו"ג, ובגלל זה אין חייבין להפריע לאחרים ולהעיר אותם משנתם, ומיהו באיש אחר הצריך לטפל באשה שהיא חולת מעים דמבואר שם בסי' קצ"ה דאין האיש משמש את האשה, מסופקני דאף בכה"ג שהיא תולה שיב"ס אפשר דשפיר חייב האיש לשכור אשה שתשמש אותה, ולא דמי לכהן שמטמא למת מצוה ואינו חייב לשכור אחרים שיקברוהו, דשאני הכא שבאמת הוא חייב ודאי להתגבר על יצרו שלא יהרהר וכ"ש שלא יבוא לידי קישוי ורק מפני שאין אדם צריך להאמין בעצמו ומוזהר מאד בונשמרת מכל דבר רע כדרשת חז"ל, וכיון שכן נראה דשפיר צריך להוציא ממון להציל עצמו מעבירה.

ומ"ש כת"ר מהרשב"א ומיו"ד סוף סי' קנ"ה דאם אפשר לשהות קצת ואין באותה שהיה משום סכנה צריכים לטרוח ולהביא מן המותר, כנים הם הדברים וגם מפורש אמרו דמאכילין אותו הקל הקל תחלה. אך ידוע דכל זה דוקא במאכלות אסורות [וכן לענין יוהכ"פ נחלקו כידוע אי חשיב רק כאיסור גברא ודמי למלאכה בשבת ואין צורך בפחות פחות מכשיעור או לא], משא"כ לענין מלאכה בשבת הרי הב"י מפורש מתיר בכל ענין ואינו מצריך שינוי אע"ג דמיירי ודאי בכה"ג שאפשר להמתין ואין שום סכנה באותה שהיה מועטת, ועל מ"ש הרמ"א שאין נוהגין כן כתב הט"ז שאין זה מנהג ותיקין, וגם המחצה"ש שם בסק"ט העתיק בסוף דבריו את הט"ז ומשמע דסובר הכי לדינא, ולכן כתבתי דלגבי

מלאכה בשבת לא ראיתי מי שמחייב לעשות ע"י נכרי או ע"י שינוי אף אם בגלל זה יהי איחור קצת. וגם נראה שאף בשבת אם הוא סמוך ליציאת השבת ואין שום סכנה להמתין עד מוצ"ש דחייבין שפיר להמתין עד מוצ"ש כמו שאין להאכיל את החולה דבר האסור אם אפשר להאכילו היתר אע"פ שצריך לשהות קצת מאחר שאין שום סכנה בדבר, ולפיכך אינו חשיב כלל כמסוכן לגבי האיסור. וכן מ"ש בשו"ע הרב זצ"ל מיירי נמי בכה"ג שע"י שהיה של שעה מועטת לא יצטרכו כלל לחלל שבת, אבל בכה"ג שצריכים לעשות המלאכה אלא שיכולים לעשותה ע"י שינוי או ע"י נכרי לענין זה כתבתי דמכל המקורות שנוכרו שם בשו"ת לא ראיתי מי שכתב כן. ומ"מ במי שזקוק למים חמים אלא שצריך להעיר אחרים משנתם, אף שלכאורה הוא דומה לסוף סי' קנ"ה כיון דבאופן זה לא יהי שום צורך כלל לחלל שבת, מ"מ מפני החשש שאתה מכשילם לעתיד לבוא כשיראו שעושין טורח גדול זה כדי להמנע מחילול שבת עבור חולה שיב"ס שפיר נראה דאין לעשות כן.

ובנוגע למי שאינו יכול לצום ביוהכ"פ, הכל יודעים שיש היום דרכי הונאה שאין חייבין עליהם משום יוהכ"פ וגם אין בהם שום שמץ של סכנה ואפ"י אין מי שמחייב לעשות כן. ומ"ש כת"ר שדברים בלתי טבעיות שאני, צ"ע דסו"ס אין זה מעשה נסים וכיון שיוכל ע"י זה לצום ולא לעבור על איסור כרת מה טעם לא יתחייב לבזבו ממונו על כך, ולפיכך אנכי בעניי איני יודע טעם אחר כי אם זה דלפיכך אין מחייבין בטרחה יתירה או דרכים בלתי טבעיות משום דאיכא למיחש שיטעו לחשוב שחייבין לחזור אחר זה מעיקר הדין וזימנין דליתנייהו ואתי לאהדורי בתרייהו ויבואו מתוך כך לידי סכנה, וכמו"ש הראשונים בנוגע למלאכה בשבת ע"י עכו"ם או ע"י שינוי.

ומוכח כדברינו, דהרי שפיר כתב כת"ר שמדברי הגר"א ז"ל בסי' קנ"ה רואים בעליל

רעב

אמרי

סימן קנ

צבי

דמשה את הדין האמור שם למלאכה בשבת מחמת פקו"ג, ולכאורה הוא פלאי, דהא כסי' שכ"ח גם הרמ"א ז"ל מפורש כתב דרק בלא איחור כלל עושין ע"י עכו"ם, ומסתמא מיירי בכה"ג דליכא שום סכנה בשיהיה זו דאל"כ פשיטא דאסור, וע"כ דשאני התם דכיון שצריכים ע"כ לאותה מלאכה בכה"ג שפיר אמרינן שאין לעשותה ע"י עכו"ם אם יהי' איחור קצת, משא"כ בכה"ג שיוכל להאכיל את החולה דבר המותר או בשבת אם אפשר להמתין עד מוצ"ש בכה"ג לא חשיב כלל כחולה שיב"ס לגבי האיסור. ומ"מ מסופקני אם חייבים באמצע הלילה להעיר שכן מהשינה כדי להמנע מלהציל חולה שיב"ס במאכל אסור דאולי מאכלות אסורות חמיר טפי וכמו"ש, וזה לא כמו שכתבתי בתחלת מכתבי זה לענין בעל במשוש דופק של אשתו נדה, וצ"ע.

מ"ש כת"ר ע"ז שהזכרתי מחנוני על פנקסו דלא ידע כת"ר איזה לפ"ע שייך בזה, אתמה, הרי הבעה"ב טוען שלא יתן להם את כספם עד שישבעו אע"ג שיודע שאם שניהם ישבעו הרי אחד מהם ודאי נשבע על שקר. ורוצה אני להעיר שאין אני מדמה שבועה לחלול שבת, [אפשר דשאני שבועה שכל העולם נודעו], אלא לענין זה דמוכח מהתם דאין בכה"ג משום לפני עור דאורייתא, דאל"כ בשעה שרואים שהוא מוכן להשבע הרי ספיקא מיהא הוה ולכו"ע עוברים בלפ"ע גם על ספק, וכיון דליכא משום לפ"ע חושבני דכמו שמותר שבות של אמירה לעכו"ם וכדומה במקום חולה שיב"ס ה"ה נמי דאין צריך החולה לחוש למה שהרופא הוא

עבריין ומתנהג ללא שום צורך שלא כדין. [צ"ע איך אשה נכדקת במקום סתר אצל רופא ישראל גם כשאין סכנה בדבר ואינה חוששת ללפ"ע שמכשלת את הרופא בהרהור עכירה, וידעתי מהאמור ביו"ד קצ"ה, אבל כעת אין אני זוכר אם דברו מענין לפני עור]. הן אמנם דלפי מה שהביא כת"ר מס' דברי חיים נפלה ראיתי, אולם לענ"ד צ"ע, דגם מי שיודע בחברו שהוא חשוד להשבע על שקר אלא שאין לו עדים על כך ולכן אין ביו"ד מאמינים לו, הרי גם בכה"ג אינו חייב מעיקר הדין לוותר על השבועה, וגם כתבו התוס' בכ"ק ק"ח ע"א דהא דאין משביעין לחשוד הוא רק מדרבנן אבל מדאורייתא שפיר משביעים גם לחשוד (במק"א בארנו דבלא"ה אין מאמינים אותו גם לאחר שנשבע וכל השבועה הוא רק לחזק את הטענת כרי שלא ע"י שבועה, וכיון שכן שפיר יש מקום לחייב מה"ת בשבועה גם את החשוד), וכן מצינו בנסכא דר' אבא שאמרו עד אחד מעיד שחטף והוא מכחישו וטוען שלא חטף דמשביעין אותו אע"ג שהנחטף יודע ודאי שהוא גולן, ואפי"ה כל זמן שבי"ד לא החזיקו אותו לגולן שפיר משביעים אותו ואין אומרים לבעל הנסכא שלדבריך הוא גולן ואתה עובר בלפני עור אם אתה משביעו, ולכן נלענ"ד כדאמרן.

והנני מסיים בהוקרה נאמנה ובשלמי תודה בגין דבריו היקרים. ואחתום בכל תותמי טובה וברכה.

שלמה זלמן אויערבאך